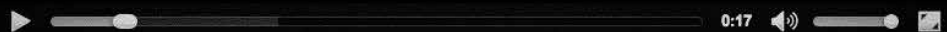

Observeren om te handelen

Iedereen kent wellicht Panoramio, de website die het mogelijk maakt foto's te koppelen aan de kaarten en luchtfoto's van Google Maps. Je kan met Panoramio ook nog eens andermans beelden van commentaar voorzien – een soort Facebook voor het landschap als het ware. Is dit het ultieme instrument om de burger bij het landschap te betrekken? Of de zoveelste toepassing die een zinloze stroom beeld en tekst genereert? Er zijn andere, meer bescheiden manieren om een fotografische inventaris van het landschap op te bouwen. Een goed voorbeeld is het grensoverschrijdende project TERCO, gecoördineerd door de Provincie West-Vlaanderen, dat de ambitie heeft om een fotografisch observatorium van de grensstreek op te zetten¹.

Fotografische landschapsobservatoria

BRUNO NOTTEBOOM [DOCTOR-ASSISTENT ARCHITECTUUR & STEDENBOUW, UGENT / GASTDOCENT ARCHITECTUUR, KU LEUVEN]

Het vierde beeld

Een van de initiatieven van de Provincie West-Vlaanderen is de opdracht voor het toevoegen van een vierde luik aan het herfotografieproject *'Recollecting Landscapes'*, dat zestig landschappen in Vlaanderen opvolgt.² Het eerste beeld van elke serie werd rond de eeuwwisseling gemaakt door botanicus Jean Massart voor zijn studie van de Belgische landschappen. Het tweede beeld kaderde in een herfotografie in opdracht van de Belgische Plantentuin en de vzw Belgische Natuur- en Vogelreservaten voor het boek *'Landschappen in Vlaanderen vroeger en nu. Van groene armoede naar grijze overvloed'* (1980), dat de teloorgang van het Vlaamse landschap illustreerde.³ Het derde beeld ontstond in 2003 op initiatief van de Vakgroep Architectuur & Stedenbouw van de Universiteit Gent en het Vlaams Architectuurinstituut, die geïnteresseerd waren in de architecturale en stedenbouwkundige verandering van het landschap. En vandaag, tien jaar later, wordt er dus een vierde beeld aan toegevoegd. (Figuur 2a, b, c, d)

De reeks in Zillebeke (Ieper) geeft een goed beeld van de landschapstransformaties in de Westhoek van de afgelopen eeuw. Massart nam de foto op een van de hoogste punten van de heuvelrug Geluveld-Staden-Klerken, vlakbij de Ieperboog. Hij laat zien hoe de landbouwers deze moeilijk te bewerken gronden door middel van het drieslagstelsel toch rendabel maakten. De eikendreef

centraal op de foto is kenmerkend voor streken die lang bebost zijn gebleven, zoals op historische topografische kaarten te zien is. Het beeld uit 1980 toont een veel kaler landschap: na de Eerste Wereldoorlog bleef van het landschap in de streek weinig over en de latere ruilverkavelingen werkten de monotonie verder in de hand. Op de foto van 2003 zien we dat de bomenrijen opnieuw zijn aangeplant, maar dat tegelijk de dreef is afgesloten door een poort, een vorm van privatisering die we ook op veel

DIGITALE CAMERA'S EN DE MOGELIJKHEDEN OM VIA INTERNET ZELF BEELDEN EN ANDERE INFORMATIE TE UPLOADEN, MAKEN DE DEELNAME VAN HET PUBLIEK MAKKELIJKER DAN OOI.

andere plaatsen aantreffen. De situatie in 2014 is opnieuw sterk veranderd: niet alleen zijn de bomen en hagen op en rond het perceel verder uitgegroeid, er werd ook een nieuwe stal of schuur bijgebouwd. Een volgende stap, na de recente herfotografie, is de bevraging van bewoners en gebruikers over het hoe en waarom van de landschapstransformatie. Waarvoor wordt het nieuwe gebouw gebruikt? Waarom is het in hout? Waarom staat het precies daar op het terrein? Net zoals in de vorige herfotografie leveren gesprekken met enerzijds bewoners en gebruikers en anderzijds specialisten op het gebied van landbouw, natuurbeheer en stedenbouw een schat aan informatie over landschapstransformatie op, die beschikbaar zal worden gesteld in een boek en op de website (www.recollectinglandscapes.be).

Burgers en actoren worden bij *'Recollecting Landscapes'* betrokken op twee manieren. Ten eerste worden de bewoners en gebruikers van de gefotografeerde landschappen tijdens het onderzoek zelf

bevraagd. En vervolgens kan iedereen de resultaten van het onderzoek consulteren via de website. Op die website is het dan ook nog mogelijk je op verschillende manieren door het foto- en tekstmateriaal een weg te banen, maar al bij al is de informatie-uitwisseling met burgers en actoren in *'Recollecting Landscapes'* toch nog steeds eenrichtingsverkeer. Het zijn de onderzoekers die de informatie genereren en bepalen hoe en waar ze beschikbaar

wordt gesteld. Observatoria waar actoren en bewoners zelf actief aan deelnemen, zijn echter van recente datum. Het alom verspreide bezit van een digitale camera en de mogelijkheid om via het internet zelf beelden en andere informatie te uploaden, maken de deelname van het publiek vandaag gemakkelijker dan ooit. Ter illustratie een aantal recente initiatieven van dergelijke interactieve observatoria.⁴

1 TERCO staat voor Territoriale Coöperatie, de titel van het project is 'Naar een duurzame ontwikkeling van de grensoverschrijdende rurale en peri-urbane gebieden'. De coördinatie van de fotografische inventaris ligt bij Frederik Depreter: frederik.depreter@rlwh.be.

2 Zie www.recollectinglandscapes.be en P. Uyttenhove, D. Vanbelleghem, I. Van Bouwel, B. Notteboom, R. Debergh, B. Willequet (red.), *Recollecting landscapes: herfotografie, geheugen en transformatie 1904-1980-2004*, A&S/Books, Gent, 2006, p. 22-37.

3 L. Vanhecke, G. Charlier en L. Verelst, *Landschappen in Vlaanderen vroeger en nu. Van groene armoede naar grijze overvloed*, Nationale Plantentuin van België en vzw Belgische Natuur- en Vogelreservaten, Meise en Brussel, 1981.

4 Met dank aan Frederik Depreter voor het aanreiken van de betreffende projecten.

Fotografie als statement

De *'Observatoire Photographique Transfrontalier des Paysages'* van het Parc naturel transfrontalier du Hainaut (www.observatoire-paysages.pnth.eu) legde zestig punten vast, verspreid over het

Herfotografie in Zillebeke door Jean Massart (1911), Georges Charlier (1980), Jan Kempenaers (2003) en Michiel De Cleene (2014).

regionaal park. Sinds 2009 werden die een aantal keer geherfotografeerd door een professionele fotografe. Gezien de aard van het nationaal park gaat het om veeleer landelijke en natuurlijke landschappen. De herfotografie toont echter dat die steeds in beweging zijn en hier en daar bedreigd worden door verstedelijking. Op de website wordt ook een aantal filmpjes getoond waarin onder de titel *'Regards sur le paysage'* een aantal mensen geïnterviewd wordt over het landschap: mensen die bij het regionaal park of bij andere met het landschap gerelateerde organisaties betrokken zijn, zoals landbouwers, bewoners en een scholier. Al wandelend vertellen ze welke band ze met het landschap hebben, waar ze graag komen en waar niet, welke veranderingen ze verwachten, enzovoort. Een ander initiatief dat aan het observatorium gekoppeld is, is de mogelijkheid voor burgers om het 'peterschap' van een landschap op te nemen en zelf op regelmatige basis een landschap te herfotograferen. Van dit initiatief is op de website echter nog maar weinig resultaat terug te vinden. De uiteindelijke bedoeling van het observatorium, dat ook geflankeerd wordt door educatieve activiteiten voor scholen, is de burgers en actoren bewust te maken van het hoe en waarom van het landschap en de veranderingsprocessen die zich erin afspelen. Dat moet ze in staat stellen mee te discussiëren over waar het met het landschap naartoe moet: *'observer pour agir'*. Daarnaast is het ook de bedoeling om mee te wegen op beslissingen die het landschap aanbelangen. In die zin richt het observatorium zich ook tot beleidsmakers. (Figuur 1 op vorige pagina) Eenzelfde doelstelling heeft de *'Observatoire Citoyen du Paysage'*, een initiatief van de Fédération Inter-environnement Wallonie (www.paysages-citoyens.be). Hier wordt het observatorium echter volledig opgebouwd uit foto's die zijn ingezonden door burgers en organisaties (culturele organisaties, regionale parken, organisaties die instaan voor sensibilisering rond stedenbouw,

enzovoort). Dit observatorium profileert zich expliciet als een subjectieve manier om het landschap in kaart te brengen, dus niet als een wetenschappelijke inventaris, maar als een methode om te laten zien hoe bewoners en gebruikers naar het landschap kijken. Behalve de website, waar alle foto's kunnen worden geraadpleegd, worden nog allerlei andere initiatieven ingezet om tot sensibilisering te komen: tentoonstellingen in lokale cultuurcentra, workshops, wandelingen, enzovoort. Daarnaast stelt het observatorium zich tot doel het beslissingsproces te beïnvloeden door te wegen op lokale commissies die bevoegd zijn voor stedenbouw, natuurbescherming en landbouw. Op de website vinden geïnteresseerden een honderdtal landschappen die al sinds 2009 gevolgd worden. Die verscheidenheid aan landschappen is veel groter dan het observatorium van het Parc naturel transfrontalier du Hainaut, maar het gaat hier dan ook over heel Wallonië en niet enkel om een natuurpark. Terwijl het in landelijke of natuurlijke parken veel meer om een trage ontwikkeling gaat, of om de verandering van het landschap doorheen de seizoenen, zien we in stedelijke omgevingen snelle veranderingen door bouwprojecten. Bij hun kandidatuur om mee te werken aan het observatorium moeten kandidaten kiezen uit vier categorieën: 'mooi', 'karakteristiek', 'lelijk' en 'onder druk', of een combinatie hiervan. Het valt op dat de categorieën 'mooi' en 'onder druk' het meest vertegenwoordigd zijn en dat er amper landschappen als 'lelijk' worden aangevinkt, terwijl er toch nogal wat randstedelijke en industriële landschappen in het observatorium voorkomen. Dit leert ons niet alleen dat schoonheid en lelijkheid relatieve begrippen zijn, maar ook dat zowel de verbondenheid met het landschap dat als mooi wordt ervaren als de bezorgdheid over landschappen die onder druk staan een belangrijke motivatie vormen om deel te nemen aan een dergelijk initiatief.

HET BEELD VAN HET TRADITIONELE LANDSCHAP BLIJKT ZEER STERK IN HET COLLECTIEF BEWUSTZIJN VAN HET BREDE PUBLIEK TE ZIJN VERANKERD.

2c

2d

‘Mijn’ landschap?

Eenzelfde motivatie kwam ook al naar voren uit een fotografisch observatorium dat twintig jaar geleden in Frankrijk werd opgezet, de campagne ‘*Mon paysage*’, opgestart in 1992.⁵ (Figuur 3) Frankrijk kent een lange traditie op het gebied van fotografische observatoria. Bekende voorbeelden zijn de Franse ‘*Mission Hélio-graphique*’ uit het midden van de 19de eeuw, die vooral focuste op het gebouwde patrimonium, en de ‘*Mission DATAR*’ en de ‘*Observatoire Photographique du Paysage*’, opgestart in respectievelijk de jaren tachtig en negentig, die het stedelijke en rurale landschap in het vizier nemen.⁶ In tegenstelling tot deze laatste missies, die door professionele fotografen werden uitgevoerd en expliciet ook hedendaagse landschappen opzochten, was ‘*Mon paysage*’ volledig opgebouwd uit foto’s die waren genomen door het brede publiek. Sociologe Françoise Dubost, die naderhand onderzoek uitvoerde op het corpus van ongeveer 9000 beelden dat aldus ontstond, formuleerde een aantal interessante vaststellingen over dit ‘brede publiek’ en hoe het naar het landschap kijkt.⁷ Dat publiek bestaat vooral uit stedelingen, constateerde Dubost - slechts een derde van de deelnemers waren plattelandsbewoners, en landbouwers ontbraken. Ook viel het haar op dat, in tegenstelling tot de ‘professionele’ observatoria die naar de toekomst keken, ‘*Mon paysage*’ de blik vooral op het verleden gericht hield: wat in hoofdzaak in beeld werd gebracht was een erfgoedlandschap met oude huisjes, molens aan de rand van het water, plattelandkerken enzovoort. Uit de foto’s en de bijhorende commentaren sprak niet alleen een enorme bezorgdheid over het landschap, maar ook verzet tegen allerlei utilitaire veranderingen. Je kunt je afvragen of landbouwers eenzelfde

geluid zouden hebben laten horen als ze aan het initiatief hadden meegedaan. Het beeld van het traditionele landschap blijkt zeer sterk in het collectief bewustzijn van het brede publiek te zijn verankerd, maar natuurlijk is het landschap van de één niet dat van de ander, en kijken stedelingen of toeristen anders naar het landschap dan landbouwers.

Het nieuwe, grensoverschrijdende fotografische observatorium dat momenteel wordt opgezet door de Provincie West-Vlaanderen en haar partners staat dus voor een aantal uitdagingen. Richten we de blik naar de toekomst of naar het verleden? Op welke te verwachten veranderingen in het landschap anticiperen we? In hoeverre moeten we streven naar een ‘objectieve’, gebiedsdekkende inventaris? In welke mate betrekken we de blik van de bewoner daarbij? En hoe kan een fotografisch observatorium een instrument vormen om toekomstige beleidsbeslissingen mee te sturen?

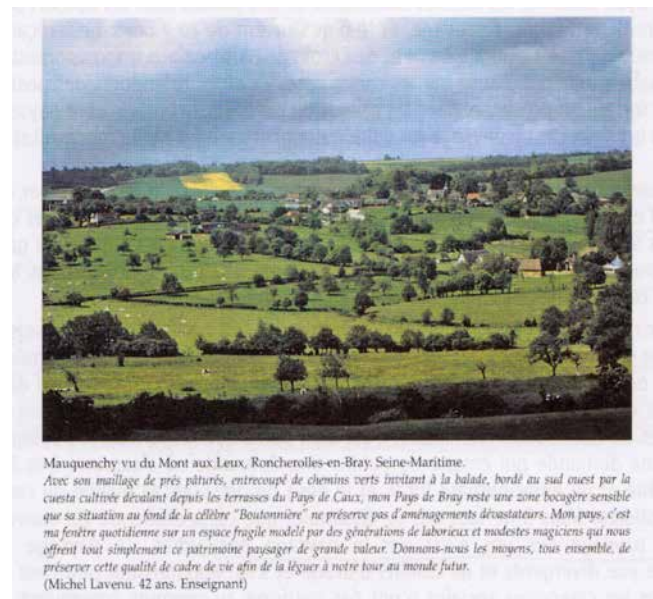

FIG. 3
beeld uit de
campagne
‘*Mon paysage*’

⁵ Recent werd in het verlengde hiervan een fotowedstrijd onder de titel *Mon paysage quotidien* georganiseerd (zie <http://www.mon-paysage-au-quotidien.fr>).

⁶ Ministère de l’Aménagement du Territoire et de l’Environnement, *Séquences Paysages. Revue de l’Observatoire photographique du paysage* – 2000, ARP Editions, Paris, 2000.

⁷ Françoise Dubost, ‘L’Opération Mon Paysage’, in: Ministère de l’Écologie, de l’Énergie, du Développement durable et de la Mer, *L’observation photographique au service des politiques du paysage. Actes du colloque européen. Jeudi 13 et vendredi 14 novembre 2008, Paris*, p. 132-137.